

[Moduł I Filozoficzne podstawy etyki inżynierskiej]

Lekcja

Etyka jako dyscyplina filozoficzna

Czym jest moralność?

W języku potocznym, a również w wielu publikacjach naukowych terminów „etyka” i „moralność” używa się zamiennie, co często prowadzi to do niejasności. Problem uściślenia znaczenia terminów podjął m. in. T. Kotarbiński: „proponuję rozróżnić etykę w sensie szerszym i etykę w sensie węższym [...] Etyka w szerszym rozumieniu to, krótko mówiąc, tzw. mądrość życiowa, ogół dorad oczywiście usiłujących być racjonalnymi i odpowiadających na pytanie, jak żyć. Fragment tego zagadnienia stanowi problematykę w sensie węższym dociekającą znamion wartości moralnej postępowania. [...] W obrębie etyki mieszczą się i wypełniają jej całość trzy zadania poszczególne. Są one przedmiotem dociekań tzw. felicytologii, tzw. prakseologii oraz etyki właściwej, etyki w węższym tego słowa znaczeniu”.

Według I. Lazari-Pawłowskiej, „To co potocznie nazywane bywa moralnością stanowi całość tak wieloaspektową i niespójną, że próba zbudowania jednej definicji analitycznej uwzględniającej wszystkie aspekty skazana jest na niepowodzenie [...] można zbudować kilka pojęć moralności [...] na razie takiego jednego uniwersalnego pojęcia moralności nie posiadamy”.

Etymologia terminów „etos” i „moralność”

Greckie słowo *ethos* oznacza pierwotnie, w odniesieniu do zwierząt, ich pastwisko, pomieszczenie (stajnię, oborę, chlew) oraz ich sposób życia i zachowania. Odniesione do ludzi natomiast oznacza zdeterminowanie przez wspólnotę, pochodzenie, miejsce zamieszkania, a tym samym także wszystko to, co w ramach wspólnego zamieszkania stanowi sferę zwyczajów i obyczajów, sposób zachowania, postawę i nastawienie osób.

Łacińskie słowo *mos*, od którego pochodzi „moralność”, znaczy pierwotnie: „wola”. Potem oznacza głównie wolę narzuconą ludziom (przez bogów lub władców), a więc przepisy i prawa, a następnie tradycyjne zwyczaje i obyczaje (*mores*). W przemian semantycznych *mos* oznacza ostatecznie (podobnie, jak *ethos*) osobisty sposób życia,

przekonania, usposobienie, charakter i postępowanie zgodne z ustalonymi normami.

Cechy fenomenu moralności

1) Moralność nie stanowi jednorodnej całości. Wyróżnia się trzy główne koncepcje moralności: felicytologię — i rozumianą jako sztuka czy bardziej technika osiągania osobistego szczęścia, perfekcjonistykę — pojmowaną jako technika zdobywania doskonałości osobistej oraz moralność — rozumianą jako zbiór zasad współżycia społecznego.

2) Moralność pełni różnorodne funkcje: stymuluje działania ludzkie w określonym kierunku, jest formą wyrażenia najwyższych celów życiowych, współdeterminuje rzeczywiste zachowanie ludzi w zakresie układania współżycia z innymi oraz ukierunkowuje zmiany w życiu społecznym) Moralność nie funkcjonuje samodzielnie, lecz jest wpleciona w całokształt ludzkiego myślenia i współdeterminowana treściowo przez te inne formy świadomości. Określone działanie jest akceptowane jako „moralne” (wartościująco) wtedy, gdy osiągnięty stan rzeczy jest jedną z wartości mieszczących się w katalogu wartości uznawanych przez jednostkę lub grupę bądź nie stanowi (w świetle uznawanej przez jednostkę wiedzy) „przeszkody” dla ich osiągnięcia (nie jest dysfunkcyjny dla realizacji uznawanych wartości). Zatem mówimy zarówno o motywach, jak i o skutkach działań. Podkreślić należy, że przyjmujemy tu tylko takie rozumienie moralności, które jest określane jako moralność faktyczna, a odrzucamy takie, które pozwala mówić o moralności postulowanej czy deklarowanej.

Etyka jest nauką filozoficzną, która formułuje ogólne zasady moralne oraz szczegółowe normatywy ludzkiego działania za pomocą wrodzonych człowiekowi zdolności poznawczych.

Co to znaczy, że etyka jest „nauką”?

Etyka jest metodycznie uporządkowanym zborem twierdzeń o pewnym przedmiocie sprawdzalnych (czyli dających się odpowiednio uzasadnić) oraz przekazywalnych względnie intersubiektywnych (czyli wyrażonych za pomocą języka naukowego złożonego z terminów jednoznacznie określonych). Termin „nauka” jest więc użyty w znaczeniu neutralnym tzn. takim, który nie utożsamia się z żadnym ze znaczeń nadawanych mu przez poszczególne filozoficzne interpretacje pojęcia nauki (np. pozytywistyczną: nauka obejmuje wyłącznie zdania empirycznie uzasadnione — czy racjonalistyczną: nauka obejmuje wyłącznie zdania racjonalne uzasadnione). Wręcz

przeciwnie, ogarnia wszystkie te interpretacje swoim zakresem jako naukowe, ponieważ starają się odpowiedzieć kryterium sprawdzalności i intersubiektywności. Z tego nie wynika jednak, że wszystkie zadania są prawdziwe.

Na czym polega filozoficzny charakter etyki?

Etyka sięga do pierwszych i elementarnych składników moralności, które nie dadzą się wyjaśnić przez inne wcześniejsze od siebie, natomiast same służą jako racje do wyjaśnienia wszystkich pozostałych.

Jak należy rozumieć „ogólne zasady” i „szczegółowe normatywy” formułowane przez etykę?

W wyniku filozoficznego opisu kategorii moralności można wykryć trzy zasadnicze elementy, które w definicji zostały wyrażone za pomocą terminu „ogólne zasady”. Jest to cel względnie cele ludzkiego działania, następnie właściwe temu działaniu dobro moralne, (względnie zło) oraz odpowiadające mu moralne wartości, a wreszcie moralny imperatyw, nakaz zwany też prawem moralnym, mocą którego człowiek jest obowiązany lub uprawniony do czynienia lub nieczynienia czegoś. Elementy te — każdy na swój sposób — ogarniają i organizują od podstaw całokształt zjawiska moralności i w tym znaczeniu stanowią „ogólne moralne zasady ludzkiego działania”.

Na gruncie wymienionych zasad etyka formułuje na dalszym etapie swych badań odpowiednie „szczegółowe normatywy ludzkiego postępowania”. Do niej należy zatem ustalić:

- 1) określony zespół ocen, w których orzeka, co jest moralnie dobre;
- 2) norm, mówiących co czynić należy, a czego unikać;
- 3) postaw osobowych.

Terminy: „cel”, „dobro” i „imperatyw”, jak też towarzyszące im często określenie: „moralny” (np. „moralne dobro” względnie zło, „moralny imperatyw”) zakładają potoczne, filozoficznie jeszcze niesprecyzowane znaczenie tych wyrazów. Pozwala ono odróżnić przynajmniej typowe składniki moralności od innych, przynależnych już do pozamoralnych sfer rzeczywistości, nie ujawnia natomiast natury, czyli istotnej treści tejże moralności. **Filozoficzne pojęcie moralności zależy od tego, jak się zinterpretuje jej podstawowe elementy (cel, dobro, imperatyw).**

Co jest celem etyki jako nauki filozoficznej?

Zadaniem etyki jest zbudowanie moralno-normatywnej teorii ludzkiego

działania, tj. wypracowanie za pomocą metod filozoficznego myślenia logicznie spójnego zbioru zdań etycznych, należyście usystematyzowanych i uzasadnionych.

Jak należy rozumieć „ludzkie działanie” i „zdolności poznawcze” człowieka?

Poprzez działanie ludzkie należy rozumieć ogół ludzkich aktów rozumnych. Poza nawiasem etyki znajdują się wszystkie akty ludzkie nieświadome lub spełnione w stanie skrępowania rozumu lub woli, a więc działania, w których człowiek nie wie, co czyni, albo czyni coś z musu, wbrew swojej woli.

Akty poznawcze człowieka pozwalają wyodrębnić dwie różne funkcje: poznanie ściśle rozumowe oraz doświadczenie. Termin „poznanie ściśle rozumowe” oznacza w etyce, podobnie jak w innych dyscyplinach filozoficznych, właściwą wyłącznie człowiekowi zdolność myślenia abstrakcyjnego, dzięki czemu tworzy on ogólne pojęcia etyczne i odpowiednie zasady postępowania.

Termin „doświadczenie” w filozofii wyraża zazwyczaj ogół danych uzyskanych za pomocą zmysłowych władz poznawczych. W etyce natomiast do kategorii doświadczenia zalicza się refleksję, jakiej człowiek dokonuje nad własną świadomością moralną i jej ideami, czyli zdolność uświadamiania sobie stanów własnej świadomości moralnej. Są to więc akty intelektualne, a nie zmysłowe, zwrócone ku równie intelektualnym aktom mającym za przedmiot odpowiednie treści moralne.

Zasadniczą postacią doświadczenia etycznego jest doświadczenie wewnętrzne. Dostarcza ono danych o własnych treściach moralnych przeżywanych, czyli uświadamianych sobie przez poszczególne jednostki. W etyce mówi się także o „doświadczeniu zewnętrznym”. Trzeba jednak pamiętać, że w gruncie rzeczy chodzi znowu o zespół treści wewnętrznych, czyli intelektualnych przeżyć różnych jednostek. Doświadczeniem zewnętrznym stają się one wtedy, kiedy zostają odpowiednio uzewnętrznione, czyli zobiektywizowane (np. za pomocą mowy lub pisma) i w ten sposób udostępnione poznaniu innych osób.

Doświadczenie zewnętrzne może być dwojakie: potoczne oraz naukowe. Pierwsze zawiera dane uzyskane od ludzi przy różnych okazjach codziennego życia, drugie natomiast gromadzi rezultaty badań nad świadomością moralną całych grup społecznych, opracowane przez naukowców reprezentujących takie dyscypliny szczegółowe, jak etnologia, historia oraz socjologia. Szczególnie doniosłą rolę pełnią tu relacje naukowe zdające sprawę z pojęć i zasad moralnych funkcjonujących w

charakterze społecznie obowiązujących kodeksów moralnych. Dla rozszerzenia perspektywy doświadczenia etycznego, a przede wszystkim zagwarantowania mu większej obiektywności, zewnętrzne doświadczenie naukowe ma decydujące znaczenie.

Przedmiot materialny i formalny etyki jako nauki

Przez przedmiot materialny nauki (*obiectum materiale*) na ogół rozumie się określoną klasę przedmiotów, którymi dana nauka zajmuje się w swoich badaniach. Przedmiot materialny danej nauki stanowi więc swego rodzaju materiał wymagający z jej strony teoretycznego opracowania. Na czym to opracowanie polega, o tym informuje jej przedmiot formalny.

Przedmiot formalny nauki jest podwójny: treściowy oraz metodologiczny. Przedmiot formalny treściowy wyraża odpowiednią stronę względnie aspekt przedmiotu materialnego, który dana dyscyplina obiera za specjalny, czyli bezpośredni i zasadniczy przedmiot swojej uwagi. Przedmiot formalny treściowy wytycza w ten sposób właściwy danej nauce teren badania. Przedmiot formalny metodologiczny oznacza przyjęty przez daną naukę sposób podejścia do badanego przez nią przedmiotu, czyli ten swoisty teoretyczny punkt widzenia, jaki względem tego przedmiotu zajmuje.

Przedmiot materialny i formalny etyki

Odnosząc powyższe pojęcia do dyscypliny etyki, można powiedzieć, że jej przedmiot materialny stanowi ludzkie działanie, przedmiot zaś formalny treściowy — ogólne zasady moralne oraz szczegółowe normatywy (moralność tegoż działania).

Należy podkreślić, że wśród określeń przedmiotu etyki panuje różnorodność, zależna od różnych nurtów etycznych. Ogólnie za przedmiot etyki uważa się:

- ✓ moralnie dodatnie i moralnie ujemne działania ludzkie (akty woli, decyzje, czyny, zachowania); moralnie dodatnie lub ujemne dyspozycje do działania, chwilowe (aktualne usposobienie, zamiar, intencja) bądź trwałe (habitualne usposobienie, postawa moralna, cnota lub wada).
- ✓ moralną powinność lub obowiązek działania (podjęcia decyzji spełnienia czynu) albo zajęcia określonej postawy;
- ✓ wzorce osobowe jako urzeczywistnione przez pewne jednostki i godne naśladowania ideały moralne;
- ✓ normy moralności, czyli kryteria, w świetle których wyznacza się powinność moralną lub wartość moralną czynów albo postaw;

- ✓ wypowiedzi wyrażające powinność moralną działania (normy moralne) lub jego moralną wartość: dobro lub zło, słuszność lub niesłuszność działania (oceny moralne).

Powyższe ujęcia przedmiotu etyki nie wykluczają się wzajemnie.

Przedmiot materialny etyki (co bada etyka):

- ✓ działanie ludzkie (decyzja, czyn, postępowanie);
- ✓ postawa (dyspozycja aktualna lub habitualna), z jakiej odnośne czyny wypływają;
- ✓ człowiek (osoba) jako podmiot działania moralnego, sprawca czynu bądź podmiot postawy.

Generalnie, etyka jest integralną częścią filozofii jako jej dyscyplina szczegółowa, ponadto, podobnie jak każda inna gałąź filozofii, zmierza do **wyjaśnienia właściwego sobie przedmiotu** (formalnotreściowego, którym jest moralność ludzkiego działania). Etyka jako nauka filozoficzno-normatywna usiłuje osiągnąć tych racji, które określają właściwą moralności rzeczywistość transcendentną w stosunku do doświadczenia poznawalną za jego pośrednictwem.

Źródła etyki

Źródłem etyki jest rozum, głównie w tym sensie, że tworzy pojęcia i ogólne zasady rozumowe, które uznane za zdania prawdziwe służą do uprawomocnienia odpowiednich zdań etycznych. Podobnie przez doświadczenie rozumie się tu na pierwszym miejscu treść naszych moralnych przeświadczeń, a więc to, co przeżywamy jako istoty moralne i co zostaje ujęte poznawczo aktem zwróconej ku tym przeżyciom refleksji umysłu.

Zagadnienie metody etyki

Ustalenie przedmiotu formalno-metodologicznego etyki oraz jej źródeł stawia problem metody etyki, czyli pytanie o to środki badawcze umożliwiające etyce dojście, z dostępnych sobie źródeł poznania, do zbudowania usystematyzowanego zbioru zdań etycznych.

1) Ustalenie faktu etycznego

Zgodnie z przyjętą empiryczną orientacją na tym etapie zaznacza się konieczność uwzględnienia, obok danych doświadczenia wewnętrznego, również faktów doświadczenia zewnętrznego w najszerszym zakresie, pozbawionym wszelkich filozoficznych domieszek. Na tej drodze wykrywa się w ludzkiej świadomości moralnej

kompleks zjawisk, które określić można jako fenomen moralności. Składa się nań spłot takich elementów, jak np. przeżycie wartości, powinności, dążenia do celu, sumienia, akt wyboru i decyzji określających we właściwy sobie sposób postępowanie moralne człowieka.

2) Opis podstawowego faktu etycznego

Odpowiednio do przyjętego założenia złożą się nań trzy odrębne opisy jego części składowych w postaci faktów pierwotnych. Każdy zaś z tych opisów ma do spełnienia następujące zadania. Zmierzać on musi: po pierwsze - do wyszczególnienia najbardziej charakterystycznych cech danego zjawiska moralnego, o ile się ono przejawia w naszej świadomości, po drugie - do ustalenia ich wzajemnego stosunku, po trzecie - do sformułowania odpowiedniego zagadnienia.

3) Uprawomocnienie twierdzeń (tez) etyczno-normatywnych

Na pierwsze miejsce wysuwa się konieczność dokonania analizy filozoficznej tego zjawiska. Odmienność tego zabiegu w porównaniu z opisem polega na tym, że analiza wnika w dynamiczną rzeczywistość ustalonego faktu etycznego, usiłuje wykryć w jego obiektywnej rzeczywistości podstawowe elementy składowe i zachodzące między nimi zależności. Jej zatem zadaniem jest odkrycie wewnętrznej struktury tego zjawiska, aby za pomocą uzyskanych danych dokonać uściślenia odpowiednich pojęć i terminów, czyli sformułowanie języka etyczno-filozoficznego właściwego danemu zagadnieniu. Jest to konieczne do osiągnięcia jednoznaczności używanych słów i uniknięcia częstego w filozofii, zwłaszcza współczesnej, pomieszania pojęć. Najważniejsze zadanie na tym etapie polega na zbudowaniu logicznie poprawnego uzasadnienia tezy uznanej za prawdziwą. Wymaga to uprzedniego rozpatrzenia racji odnoszących się do tego tematu i ustalenia ich wartości dowodowej.

Stosunek etyki do innych nauk

Rozważania nad metodą etyki dowiodły, że etyka pozostaje w wielostronnych i ścisłych związkach z innymi dyscyplinami filozoficznymi i szczegółowymi.

Stosunek etyki do pozostałych dyscyplin filozoficznych

Etyka posiada wspólny z dyscyplinami filozoficznymi przedmiot formalno-metodologiczny, dzięki czemu wszystkie stanowią tylko część jednej organicznej całości określanej ogólnie jednym mianem filozofii bądź też nauk filozoficznych. Mimo to każda z nich ma swój własny przedmiot materialny i formalno-treściowy, co znowu pozwala je od siebie nawzajem odróżnić. Wszystkie dyscypliny filozoficzne dzielą się

na dwie zasadnicze grupy: tzw. filozofię praktyczną, i filozofię teoretyczną. Różnią się one między sobą tym, że filozofia teoretyczna opracowuje ogólną teorię wszelkiego bytu oraz jego podstawowych kategorii szczegółowych, filozofia praktyczna zmierza natomiast do zbudowania teorii moralnego działania człowieka.

Stosunek etyki do tzw. nauk szczegółowych

Etyka ma wspólny przedmiot materialny i formalno-treściowy, z takimi naukami, jak: psychologia, socjologia, etnologia oraz nauka o moralności. Różni się zaś od nich przedmiotem formalno-metodologicznym. Nauki szczegółowe ograniczają się do badania moralności w obrębie danych zjawiskowych, fenomenalnych, o charakterze czasowo-przestrzennym, i przedstawiają wyjaśnienia ważne w tych tylko granicach, etyka natomiast szuka wyjaśnień światopoglądowo ważnych, uniwersalnych. Doniosłość nauk szczegółowych dla etyki przejawia się w pierwszym rzędzie w tym, że dostarczają one etyce naukowo opracowanych danych doświadczenia.

Literatura:

Anzenbacher A., *Wprowadzenie do etyki*, Kraków 2008.

Lazari-Pawłowska I., *O pojęciu moralności*, Etyka 1966, nr 1.

Styczeń T., *ABC etyki*, Lublin 1995.

Styczeń T., *Etyka*, [w:] A. Maryniarczyk [red.], *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 3. Lublin 2002.

Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 2004.

Tekst źródłowy

Moralność a etyka

K. Wojtyła, *Elementarz etyczny*, Lublin 1983, s. 11-14.

1. W każdym czasie pewne szczegółowe zagadnienia etyczne stają się aktualne — współcześnie zagadnieniem stała się sama etyka, o niej samej wiele się wciąż pisze i mówi. Ażeby w to wszystko, co się w ogóle na ten temat pisze i mówi, wprowadzić pewien porządek, należy koniecznie wyróżnić trzy pojęcia, które bardzo często bywają używane zamiennie.

Najpierw więc mówi się o moralności. Przyjmijmy, że pojęcie to oznacza mniej

więcej tyle co — życie moralne, a życie moralne to życie po prostu ludzkie zarówno indywidualne, jak społeczne, ujęte w świetle norm. Życie moralne staje się przedmiotem nauki, badania naukowego. O ile badanie owo podchodzi do faktów życia moralnego w sposób tylko opisowy przy zastosowaniu metody doświadczalno-indukcyjnej, wówczas mamy do czynienia z tzw. nauką o moralności. Nauka ta zajmuje się istniejącymi normami moralnymi, a zatem ustala, co w danym środowisku czy też w danej epoce historycznej uchodzi lub uchodziło za dobre lub złe. Nauka o moralności nie określa, co jest dobre a co złe. Tym zajmuje się etyka, która do życia moralnego podchodzi w sposób nie opisowy, ale normatywny. Określa więc normy, czyli wydaje sądy o tym, co jest dobre a co złe i sądy te uzasadnia, tzn. wykazuje, dlaczego tak jest. W ten sposób jasno się rysuje różnica pomiędzy opisową nauką o moralności a etyką — nauką normatywną. Niemniej potocznie mówi się nieraz „nauka o moralności”, mając na myśli „etykę”, podobnie jak się mówi „etyka” mając na myśli „moralność”. Zwłaszcza te dwa ostatnie pojęcia bywają wymiennie używane w różnych wypowiedziach. Tak więc mówi się i pisze nieraz np. o „etyce chrześcijańskiej”, mając na myśli tylko faktyczną moralność niektórych chrześcijan i to nb. zupełnie bez zbadania, czy i o ile ta faktyczna moralność wypływa z zasad etyki chrześcijańskiej, czy nie zachodzi może wbrew tym zasadom. Tego rodzaju wypowiedzi są przejawem pomieszania pojęć i przyczyniają się jeszcze do ich większego pomieszania.

2. Fakty moralne mówią o ludziach, o społeczeństwie, a nie mówią bezpośrednio o zasadach, czyli o samej etyce. Tym niemniej uzasadnione jest pytanie: czy i w jakim stopniu etyka (w znaczeniu powyżej określonym) przyczynia się do kształtowania moralności.

Moralność sama jest życiem i dziedziną życia, wiąże się z działaniem człowieka. Twórcą moralności jest więc człowiek przez swoje działanie. Tworzy ją on i współtworzy m.in. przez to, że wpływa na czyny innych ludzi. Praktyka idzie tutaj przed teorią. Znamienne są w tej dziedzinie te słowa o Jezusie Chrystusie: „zaczął czynić i nauczać” — znamienne jest wysunięcie czynu przed nauką. Otóż etyka jest nauką, jest zbiorem twierdzeń, sądów, które jakkolwiek niewątpliwie są nastawione na to, aby kierować czynami, niemniej znajdują się do tych czynów w takim stosunku jak swoista teoria do samej praktyki. Przede wszystkim bowiem poszczególne czyny ludzkie mają zawsze charakter konkretny, ściśle indywidualny, a zasady formułowane i uzasadnione w etyce mają charakter ogólny i abstrakcyjny. Powstaje problem powiązania tych

ogólnych zasad z konkretnymi czynami, jeżeli zasady mają je kształtować, albo też jeśli ze stanowiska tych ogólnych zasad mamy o poszczególnych czynach ludzkich wydawać osąd.

Owym doprowadzeniem ogólnych zasad do konkretnych czynów zajmuje się po części tzw. kazuistyka (nazwa pochodzi od casus = wypadek, wiedza ta bowiem ma za przedmiot poszczególne fakty, czyli „wypadki” moralne). Należy się liczyć z tym, że w każdym takim fakcie, czyli wypadku wchodzi w grę szereg szczegółowych okoliczności zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, wpływających zarówno z sytuacji, w której działający człowiek zewnętrznie i wewnętrznie się znalazł, jak nawet z charakterystycznych cech jego indywidualnego temperamentu czy usposobienia. W tych więc warunkach zewnętrznych i wewnętrznych każdy człowiek musi sam osobiście zdobyć się na aktualne uzasadnienia dobra względnie zła moralnego swych działań. Jest to funkcją jego sumienia. [...]

Tekst źródłowy

Maria Ossowska, *Podstawy nauki o moralności*. Warszawa 1957, ss. 5—7.

Problematyka nauk o moralności

Kto mówi, że w języku polskim rozróżnić można tyle a tyle dialektów, ten stwierdza pewien fakt. Kto mówi, że ten a ten z tych dialektów jest najpiękniejszy, ten ocenia. Stwierdza pewien fakt ktoś, kto mówi, że ludzie w swoim postępowaniu rządzą się na ogół interesem osobistym, albo że każdy człowiek pragnie szczęścia, podczas gdy ocenia ten, kto mówi, że dobrze jest w swoim postępowaniu pamiętać o innych, albo że szczęście jest dobrem najwyższym.

Rozróżnienie tych dwóch rodzajów wypowiedzi jest nam niezbędne do rozróżnienia dwóch punktów widzenia, dwóch różnych postaw, z jakimi można przystępować do rozważań nad moralnością. Jedną z możliwych dróg obiera ten, kto przystępując do pracy w tej dziedzinie mówi sobie: nie będzie mnie interesowało, co dobre a co złe, nie będę usiłował rozstrzygać, do czego ludzie powinni dążyć, a czego powinni unikać. Będę tylko obserwować, co ludzie uważają za dobre i złe, co nakazują czynić i od czego nakazują się wstrzymywać, będę usiłował dociec, jakie motywy pchają ludzi do takiego, a nie innego oceniania, jakie motywy kierują nimi nie tylko w ocenianiu, ale i w postępowaniu.

Oto jedna z możliwych postaw, z jakimi można przystępować do rozważań nad moralnością. Jest to postawa beznamiętnego badacza pewnego faktycznego stanu rzeczy, postawa tego, kto bada zjawiska moralne, podobnie jak botanik bada rośliny, a językoznawca — zjawiska językowe.

Zagadnienia, których przykłady podaliśmy wyżej, wysuwane bywają tu i ówdzie w książkach etycznych, ale dominują w nich roztrząsania innego typu etyk bowiem poczytuje za swoje główne zadanie nie opis i wyjaśnienie pewnych faktów, lecz powiedzenie ludziom, co dobre a co złe, co powinno być celem ludzkich dążeń, jakie motywy powinny kierować ludzkim postępowaniem. Jego postawa nie jest już postawą obserwatora, lecz postawą współtwórcy moralności. Jego zadaniem jest ocenianie pewnych zjawisk i formułowanie reguł, mających pokierować ludzkim postępowaniem.

Rezerwując zgodnie z tradycją słowo „etyka” dla dyscypliny, w której punkt centralny stanowią tego rodzaju dociekania, nazywać będziemy w niniejszej książce nauką o moralności dyscyplinę, która niczego w zakresie moralności nie ocenia i niczego nie zaleca, tylko próbuje np. jak najrzetelniej zanalizować i wyjaśnić panujące w danym środowisku oceny moralne i obowiązujące w nim normy, próbuje dociec motywów, które pchają ludzi zarówno do chwalonego, jak i do ganionego w danym środowisku postępowania. Słowa „moralny” i „moralność” grzeszą pewną wieloznacznością. Jest to wprowadzenie wieloznaczności nietrudna do uchwycenia, lepiej się wszakże przed nią od razu zabezpieczyć.

Kto skarży się na poniesione straty materialne i moralne, kto mówi o doznanych przez się cierpieniach moralnych, ten używa słowa „moralny” w znaczeniach, których, jak łatwo się domyślić, nie bierzemy tu w ogóle pod uwagę. Straty moralne w przeciwstawieniu do strat materialnych, to straty, które nie dadzą się przeliczyć na pieniądze. Świadczy o tym symboliczna złotówka, którą sąd przyznaje ludziom na ich pokrycie. W innym znowu sensie słowa „moralny” przeciwstawia się cierpienie „moralne” — „fizycznemu”. Więzień bity na śledztwie cierpi „fizycznie”. Upokorzenie, które doznaje, uchodzi za cierpienie „moralne”.

W znaczeniu słowa „moralny”, które już nas bliżej interesuje, można odróżnić dwa warianty: Gdy mówimy o zmyśle moralnym, o ocenie moralnej, mając na myśli pewną dyspozycję do reagowania na pewien rodzaj podniet i pewien rodzaj ocen, posługujemy się słowem „moralny” w sensie najzupełniej neutralnym, tj. wyzbytym jakiegokolwiek elementu pochwały czy nagany. W ten sam sposób możemy posługiwać

się tym słowem mówiąc o uczuciach moralnych, skrupułach moralnych itp. wtedy, gdy mamy na myśli uczucia i skrupuły, przynależne do pewnego specyficznego rodzaju przeżyć. Mówimy tak np., że wyrzuty sumienia, że poczucie powinności są doznaniem moralnymi. O tej przynależności do pewnej sfery przeżyć decydować mogą różne względy. Przez doznania przynależne do sfery moralnej rozumie się czasem a) doznania, jak wyrzuty sumienia czy poczucie powinności, b) kiedy indziej doznania (czy dyspozycji) bywające przedmiotem pochwały czy nagany moralnej, a więc takie np., jak zazdrość, wdzięczność itp., c) wreszcie doznania (czy dyspozycje), odgrywające według panujących opinii doniosłą rolę w rozwoju moralności. Autorzy, doszukujący się życia moralnego u zwierząt, przytaczają znalezione u zwierząt objawy współdoznawania, solidarności, zaliczając w tym wypadku te doznania do moralnych nie tyle dlatego, że są przedmiotem moralnej pochwały, ile dlatego, że odgrywają w rozwoju moralnym (a idzie tu przede wszystkim o filogenezę) szczególną rolę.

W drugim wariancie znaczeniowym słowo „moralny” już nie jest neutralne, lecz staje się dodatnim przeciwstawieniem ujemnego słowa „niemoralny”. W tym sensie zawiść czy kłamiwość są niemoralne, a miłość bliźniego czy odwaga cywilna są moralne.